

ДІЯЛЬНІСТЬ ОДЕСЬКОГО НАВЧАЛЬНОГО ОКРУГУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ОСВІТНІХ РЕФОРМ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті йдеться про вибір напрямку діяльності Одеського навчального округу в ХІХ – на початку ХХ століття.

Ключові слова: Одеський навчальний округ, опікун Одеського навчального округу.

Вивчення та актуалізація досвіду діяльності Одеського навчального округу дозволяє: здійснити зіставно-порівняльний аналіз минулого і сучасного; спрогнозувати організацію і керівництво сучасними навчальними закладами; впровадити позитивний досвід діяльності Одеського навчального округу в роботу керівних органів освіти; забезпечити єдність і спадкоємність історико-педагогічного процесу, який найбільш актуальний сьогодні в умовах реформування системи освіти в Україні в контексті Болонського процесу та інтеграції сучасної системи освіти до Європейського союзу.

Ця проблема висвітлюється в працях таких наших сучасників: О.Сухомлинської, В.Мадзигона, В.Галузинського, Н.Гупана, В.Майбороди, М.Ярмаченка, З.Равкіна, В.Струманського, Г.Корнетова та ін.

Мета статті – проаналізувати напрями діяльності Одеського навчального округу в світлі освітніх реформ Російської імперії в ХІХ - початку ХХ століття, виділити особливості організаційно-методичної діяльності представленого округу.

Перш ніж говорити про напрями діяльності Одеського навчального округу в досліджуваний період, необхідно чітко уявляти, які народності заселяли територію округу, що, безсумнівно, впливає і на напрями діяльності чрегіону, оскільки необхідно було враховувати інтереси тих народів, котрі проживали на цій території.

Одеський навчальний округ, у свою чергу, складався з ряду губерній: Бессарабської, Херсонської, Таврійської (з 1832г.), Катеринославської (з 1833р.), а також у відання Одеського навчального округу входили всі школи міста Одеси, розглянемо особливості національного складу кожної з губерній.

Бессарабія – це частина території сучасної Молдови, російсько-турецькі війни сприяли звільненню Бессарабії від османського панування, і за Бухарестським мирним договором у 1812 році Бессарабія була приєднана до Росії. Бессарабська губернія була крайньою південно-західною точкою Російської імперії, розташовувалася між річкою Прут – на заході і рікою Дністер на півночі та сході, на півдні межа проходила по річці Дунай, на південному сході – Чорним морем, а на північному заході губернія не мала чітко окреслених кордонів; від Буковини (австрійська область) Бессарабію відокремлювали невеликі річки, що впадали в Прут і Дністер, а частина кордону між ними була проведена полями. Прут і Дунай відокремлювали Бессарабську губернію від Румунського королівства, Прут відділяв від Молдавії, а Дунай – від приєднаної до Румунії за Берлінським трактатом Добруджі.

У досліджуваний період Бессарабію населяли переважно: молдаване, євреї, росіяни, українці, болгари, німці, гагаузи, турки і невелика кількість поляків.

За віросповіданням у Бессарабській губернії проживали переважно православні, на порядок менше було юдеїв, протестантів, розкольників католиків і небагато армяно-григоріанців.

Катеринославська губернія межувала на півночі з Полтавською й Харківською губерніями, на сході – з областю Війська Донського, на півдні – з Азовським морем і Таврійською губернією, на заході – з Херсонською губернією. Населяли губернію (в порядку убунання): українці, росіяни, євреї, німці і незначне число греків, поляків, білорусів, молдаван, румун, татар і турків.

За віросповіданням процентне відношення складало: 92 % православних, 3,3 % юдеїв, 2,3 % лютеран, 1,7 % католиків, 0,45 % розкольників, 0,2 % менонітів [1].

Таврійська губернія – найпівденніша з досліджуваних губерній, складається з восьми повітів, три з яких Мелітопольський, Бердянський і Дніпровський розташовані на материку, а решта п'ять розташовані на Кримському півострові. Від Катеринославської і Херсонської губернії Таврійську губернію відокремлюють річки Берда, Токмачка, Конка і Дніпро, потім кордон проходить лиманом, а решту її частки становить море. Тут проживають українці, великороси, татари, німці, євреї, болгары, греки, вірмени, поляки і незначна кількість білорусів, чехів, естонців, італійців і турків [1].

Херсонська губернія була частиною Російської Імперії й охоплювала сучасну територію Херсонської, Миколаївської, Одеської й Кіровоградської областей. Була заснована в 1803 році Указом Олександра I від 15 травня № 20760, коли центр був переведений з Миколаєва до Херсона. Проіснувала до 1922 року.

На території Херсонської губернії в досліджуваний період проживали переважно: українці, росіяни, євреї, молдавани, румуни, німці, а також невелика кількість поляків, білорусів, болгар і греків.

Тепер ми маємо чітке уявлення про склад даного навчального округу, що безсумнівно, вносило корективи як в організаційну, так і методичну діяльність Одеського навчального округу. Однак, крім відмінностей, у досліджуваних округах, було дуже багато й спільного, оскільки Циркуляри Міністерства народної освіти розповсюджувалися по всій території округу.

Згідно з матеріалами державного архіву Автономної Республіки Крим, м. Сімферополь, організація діяльності Одеського навчального округу здійснювалася на різних рівнях, на чолі округу стояв Опікун, допомагала йому здійснювати керівництво округом Опікунська Рада в особі помічника-підклубальника, директора та інспектора [1].

Для організації життя і діяльності всіх навчальних закладів, розташованих на території Одеського навчального округу, за розпорядженням Опікуна, наприкінці року кожен навчальний заклад складав історичні записки, ці записки в одному примірнику відправлялися до Дирекції Училищ вище названих губерній, а потім ця інформація передавалася в Опікунську раду і, безпосередньо Опікуну.

Ураховуючи досить велику територію Одеського навчального округу, таке структурування за губерніями було доцільним і полегшувало контроль за довіреними навчальними закладами.

Так само щорічно, на основі історичних даних записок з кожного навчального закладу складався загальний звіт, іменний список чиновників і вчителів за кожен рік, де вказувалося: звідки родом, якого стану, якого віросповідання, вік, чи має сім'ю [3]. Як уже говорилося раніше, ці укази, циркуляри, розпорядження, що виходили безпосередньо з Міністерства народної освіти, поширювалися на діяльність усіх досліджуваних навчальних округів, як правило, у всіх цих документах чітко прописувалися як організаційна діяльність навчальних закладів, тобто створення та розширення мережі навчальних закладів різного типу; комплектація педагогічних кадрів; комплектація учнів; комплектація навчальних посібників; матеріальне забезпечення; оренда приміщень; створення умов для видання навчально-методичної, наукової літератури, так і методична діяльність: упровадження нових методик у навчальний процес; підготовка педагогічних кадрів для різних типів навчальних закладів; розширення науково-практичної бази; розробка посібників; видання підручників. Перші серйозні зміни, які торкнулися Одеського навчального округу, так само як і інших досліджуваних навчальних округів, це був Статут навчальних округів (25 червня 1835 року), на відміну від Статуту 1804 року, Статут 1835 року робив Опікуна одноосібним начальником навчальних закладів свого округу, а середні навчальні заклади були вилучені з відомства університету, відповідно до даного Статуту відбулися такі зміни:

В Одесі Опікунська Рада Навчального Округу складалася з:

1. Помічника Опікуна, Директора, Інспектора Ліцею та Інспектора казенного училища.
2. Під час відсутності, хвороби Опікуна, місце Голови в Раді займає його Помічник.
3. Справи на розгляд Ради надходять за призначенням Опікуна.
4. Рада ні з ким не має письмових стосунків.
5. На засіданні Ради складається протокол.
6. Рада може:

- Змінити будь-яку постанову по частині Училища.
- Про заснування Гімназій і відкритті повітових Училищ.
- Про заснування і закриття приватних Училищ і Пансіонів.
- Слідства щодо зловживань Училищних чиновників і Вчителів.
- Про придбання для Училищ різних потреб ціною понад 1000руб.

Обов'язки Опікуна:

1. Опікун оглядає (або через Помічника) Навчальні заклади Округу.
2. Про наслідки огляду доповідає МНП.
3. У справах, що вимагають навчальних міркувань (про вдосконалення викладання та ін.) Опікун вимагає думки Університетської ради.
4. Опікун обирає Директорів та Інспекторів гімназій [1].

Однак, після того, як був прийнятий Статут, Міністерство народної освіти періодично вносило корективи в організаційно-методичну діяльність навчальних закладів усіх типів, дані поправки не завжди були обґрунтовані і носили неоднозначний характер, так згідно з архівними даними, Указом МНП від 19 листопада 1835 року, № 68 і №83 в організацію діяльності гімназій були внесені такі зміни: "Зобов'язати Губернські гімназії проводити випробування для дітей іногородніх дворян, охочих вступити до Імператорського училища Правознавства, якщо не пройде випробування – відправляти додому за рахунок того, хто погано прийняв іспит", такий указ не залишав викладачу жодного вибору. Цей Указ був адресований усім Опікунам навчальних округів (27 листопада 1835 року. № 12571) [1].

Пізніше, 6 лютого 1836 року вийшла в світ нова Циркулярна пропозиція, яка була адресована Опікунам навчальних округів № 1455, згідно з якими було дозволено поміщицьким кріпакам, поселянам і дворовим людям навчатися в закладі, в якому предмети навчання не вище тих, які викладалися в Повітових Училищах [1].

А також, згідно Циркулярній пропозиції Міністерства народної освіти, Опікунам Навчальних округів від 9 червня 1836 року № 6789: "Цар Імператор погодилися, щоб ті особи, які не скінчили свого виховання в закладі, який утримує уряд, допускалися до присвоєння звання Домашнього вчителя і Домашньої Вчительки, чоловіки у 18 років, жінки у 16 років... .. У разі потреби назначити при Гімназіях та Повітових Училищах особливих лікарів без платні" [1]

Укази Урядового сенату і Міністерства народної освіти безпосередньо стосувалися не тільки облаштування навчальних закладів, а й видавали докладні інструкції, що стосуються змісту навчання, так 29 лютого 1836 року вийшов Указ № 299, в якому детально викладалося, яка повинна бути програма для складання інструкції до викладання російської історії в середніх навчальних закладах: "В гімназіях російська історія проходить у верхньому класі від 4,5 до 6 годин на тиждень, вихованці вже підготовлені і мають знання з Загальної Історії і Статистики (Статутом призначено 2,5 годин на тиждень), аналогічно з логіки, російської словесності, грецької, латинської мов і в науках математичних. Дана інструкція повинна містити в собі не просто виклад подій, а Історію держави Російської з усіма умовами науки в такому обсязі, щоб вихованці, що закінчили курси в гімназії, мали задовільні і ґрунтовні відомості про долю своєї вітчизни.

Два головні витоки повинні служити підставою Інструкції:

1. Прагматичний виклад подій.
2. Ідея православ'я, самодержавства і народності.

Перша умова полягає в наступному:

1. Автор Інструкції повинен дати вихованцям чітке уявлення про вітчизняну історію в сенсі науки, тобто показати, яке місце вона посідає в системі наук громадської освіти.
2. З огляду на основну думку кожного періоду, укладач повинен постійно її розвивати, це необхідно для того, щоб вихованці могли зрозуміти характер історії і мати чітке уявлення про події, бо простий хронологічний набір фактів обтяжує пам'ять і учні не зможуть розібратися в тому, що вони читали або чули.
3. При викладі фактів і явищ необхідно дотримуватися між ними співмірності, не змішувати дріб'язкових з важливим, тому:
 - До Інструкції увійдуть і будуть задовольняти розвиток ті предмети, про яких згадали мимоволі (наприклад Місництво).
 - Укладач ретельно розкриває такі явища, з яких утворилося теперішнє Громадянське і Державне життя наше.
 - Розглядатиме факти, законодавство, успіхи промисловості й освіти.

II. Ідеї про православ'я, Самодержавство і Народність повинні бути другою умовою Інструкції. Але це не повинні бути тільки "пишні фрази", треба наводити самі факти:

1. Як за часів уведення Християнської віри, Православ'я – відмінна риса Руського народу, так і теперішній православній церкві не можна закинути ні розколи, ні ересь, за винятком деяких випадків. Духовенство завжди було у гарних стосунках з верховною владою, релігія врятувала Росію від нечуваних лих і зосередила її сили в одному цілому.
2. Розвиваючи думку про Самодержавство і Народність, автор Інструкції повинен бути досить обачний: бо незаперечний факт єдності всіх Руських земель оповитий помилковими поняттями не тільки польських, але й багатьох російських письменників. Треба довести, що Руські землі завжди склали одне ціле.

Для кращого представлення головних епох до Інструкції необхідно додати Історичні карти та Родовідні таблиці; обсяг Інструкції не може бути надто великим, за помірною ціною вона має бути доступною для всіх станів і призначатися лише для вихованців, тому викладачі не знайдуть у ньому багатьох предметів, які необхідно викладати усно, тож незайвим буде скласти короткий додаток для вчителів: показати детально Історичні джерела, кращі критичні твори, книги, в яких вони можуть знайти для себе додаткові відомості і пояснити саму методику викладання".

Для написання даної Інструкції, згідно з Розпорядженням від 9 січня 1836 року, підписаного Міністром народної освіти Сергієм Уваровим, було вирішено запросити вчених і письменників, за кращу інструкцію передбачалося одноразова винагорода у розмірі 10 000 рублів, даний Посібник коштував 10 копійок, зважаючи, що "ця книга була доступна для всіх станів і особливо для бідних учнів" [1].

Дані документи свідчать про те, що Опікун Одеського навчального округу своїми розпорядженнями впливав на напрями діяльності всіх навчальних закладів, які перебували в його відомстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. ДААРК, Ф.100, Оп.1, Д.395, 265л. "Укази Керівного сенату і циркулярні пропозиції МНП, 1836-1837гг."
2. ДААРК, Ф.100, оп.1., д.371, 86 л., 1834-1836 "Історичні записки про навчальні заклади".
3. ДААРК, Ф.100, оп.1., д.346, 36 л., 1833-1836 "Матеріали про роботу навчального закладу в 1833-1836 рр."
4. ДААРК, Ф.108, оп.1., б.29, 14л., 1834г. "Про випробування і огляд училищ Директором".

Шушара Т. В.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОДЕССКОГО УЧЕБНОГО ОКРУГА УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕФОРМ XIX – НАЧАЛА XX ВЕКА

В статье речь идет о выборе направлений деятельности Одесского учебного округа в XIX – начале XX века.

Ключевые слова: Одесский учебный округ, попечитель Одесского учебного округа.

Shushara T.V.

*THE ACTIVITY OF THE ODESSA EDUCATIONAL REGION OF UKRAINE IN THE CONTEXT
OF THE EDUCATIONAL REFORMS OF THE XIX – EARLY XX CENTURY*

In article it is a question of a choice of directions of activity of the Odessa educational region in the XIX - th and the beginning of the XX-th century.

Key words: The Odessa educational region, the trustee of the Odessa educational region.